

Lämningar mellan Litslena och Övergran

Lämningar mellan Litslena och Övergran

Arkeologisk utredning

L1940:698, L1940:4618, L1940:4640, L1940:4844, L1940:4970, L1941:9109, L1942:3589,
L2025:6496, L2025:6497, L2025:6498, L2025:6500, L2026:1236, L2026:1237, L2026:1238,
L2026:1239, L2026:1240, L2026:1241, L2026:1242, L2026:1243, L2026:1244, L2026:1245

Enköping Litslena-Hällby 1:9 m fl
Enköping och Håbo kommuner
Uppland

Amanda Jönsson och Per Frölund

Upplandsmuseets rapporter 2026:14

ISSN 1654-8280

BEARBETNING AV FOTON: Amanda Jönsson, Stiftelsen Upplandsmuseet

BEARBETNING AV PLANER: Amanda Jönsson, Stiftelsen Upplandsmuseet

OMSLAGSBILD: Arkeolog Per Frölund ser ut över den planerade kraftledningens passage över Ekolsundsviken.

Foto Johanna Svärd, Stiftelsen Upplandsmuseet.

GRANSKNING: Anna Ölund, Stiftelsen Upplandsmuseet

UPPHOVSÄTT: om inget annat anges: Creative Commons licens CC BY. © Lantmäteriet, dnr I2014/00634

GRAFISK FORMGIVNING OCH PRODUKTION: Malin Lucas, Stiftelsen Upplandsmuseet

© STIFTELSEN UPPLANDSMUSEET, 2026

Upplandsmuseet
Drottninggatan 7, 753 10 Uppsala
Telefon 018-169100
www.upplandsmuseet.se

Innehåll

Sammanfattning	6
Inledning	7
Topografi och fornlämningsmiljö	8
Tidigare undersökningar	8
Syfte, metod och genomförande	9
Utredningsresultat	10
Sträcka 1.....	10
Sträcka 2.....	11
Sträcka 3.....	14
Sträcka 4.....	15
Sträcka 5.....	16
Sträcka 6:1	20
Sträcka 6:2	21
Sträcka 6:3	23
Sträcka 7.....	26
Slutsats	27
Administrativa uppgifter	28
Referenser	29
Litteratur	29
Lantmäteriakter.....	29
Bilagor	30
Bilaga 1. Lista över registrerade lämningar	30
Bilaga 2. Lista över boplatslägen och övriga objekt	34

Sammanfattning

I november 2025 utförde Stiftelsen Upplandsmuseets Avdelning för arkeologi en arkeologisk utredning inför en planerad kraftledning i Enköpings och Håbo kommuner. Utredningsområdet följde en 15 kilometer lång sträcka mellan Litslena och Övergran och bestod till stor del av skogsmark. Den planerade kraftledningen går endast delvis parallellt med befintliga ledningar. Utredningen utfördes genom kart- och arkivstudier samt fältinventering, i syfte att avgöra om okända fornlämningar berörs av det planerade arbetsföretaget.

Fjorton tidigare ej kända lämningar registrerades i Kulturmiljöregistret i samband med den arkeologiska utredningen. Merparten, såsom husgrunder, röjningsrösen och stenvägar bedöms som övriga kulturhistoriska lämningar. Två torplämningar från 1700-talet bedöms dock som fornlämningar. Sju tidigare kända lämningar besöktes också, och tre redigerades i Kulturmiljöregistret. Utöver de registrerade lämningarna mättes tretton övriga objekt in, varav tolv var boplatslägen som kan bli aktuella för steg 2-utredning och ett var ett gränsmärke i befintlig gräns.

Topografi och fornlämningsmiljö

Utredningsområdet omfattar drygt 200 hektar mark utefter en cirka 15 km lång sträcka mellan Litslena och Övergran. Ekolsundsviken delar området, som består av 70 % skog och 30 % odlad mark. Odlad mark finns vid Hällby i Litslena socken, vid Ekolsund i Husby-Sjutolfts socken och vid Åby och Katrinedal i Övergrans socken. Sammanhängande områden med skog dominerar dock utredningsområdet, som Hammars häradsallmänning väster om Ekolsundsviken samt ett större skogsområde vid Segersta, öster om samma vik. Hammar är en av Trögds häradsallmänningar, vilka hade en särskild lag, Tröghbolag, känd från 1300-talet (Göthberg 2023). Häradsallmännarna nyttjades för skogsfång, bete, fiske och fram till 1400-talet även för jakt. I slutet på 1400-talet utvecklades jaktregalet som upphörde på 1900-talet (Frölund 2023).

I de odlade delarna finns utanför utredningsområdet fornlämningar från brons- och järnålder såsom gravar, hällristningar och skärvtenshögar. Marken kring Hällby i Litslena ingår i riksintresseområdet för kulturmiljövård C54 Härkeberga-Litslena, ”En av landets rikaste fornlämningsmiljöer med omfattande lämningar från brons- och järnålder belägna i odlingslandskap”. Inom det smala utredningsområdet fanns däremot endast ett fåtal kända lämningar före utredningen, av skiftande karaktär. Ytor med kända fornlämningar hade i flera fall undantagits från utredningsområdet, och kommer i stället att undersökas vidare vid senare arkeologiska åtgärder.

I samband med den arkeologiska utredningen har ett antal historiska kartor rektifierats längs med sträckningen, som berör ett tiotal olika byar och gods, ägorna till Ekolsunds slott, samt Hammars häradsallmänning. Kartanalysen visar bland annat att markanvändningen inom utredningsområdet idag är relativt lik den som kan ses på den häradsekonomska kartan från mitten av 1800-talet, även om vissa åkrar och ängsmarker har slutat brukas. Resultatet av kartanalysen presenteras mer detaljerat nedan under respektive delsträcka.

Tidigare undersökningar

Utredningsområdet och dess närhet har endast berörts av ett fåtal arkeologiska utredningar och undersökningar tidigare. Utredningsområdets nordvästra ände, vid sträcka 7, ligger i nära anslutning till en boplats från brons- och järnålder som delundersöktes 1980–81 (Hjärtner-Holdar 1993). I den nordvästra delen, vid sträcka 1 och 2, ansluter området till en annan planerad kraftledningssträcka, där en frivillig arkeologisk utredning genomfördes 2021 (Grahm Danielsson m fl 2021). Det registrerades inte några lämningar inom utredningsområdet i samband med detta. Den västra delen av sträcka 3 har berörts av en arkeologisk utredning inför planerad bergtäkt 2021 (Ählström 2022), då både inventering och utredningsgrävning av boplatslägen utfördes. Inte heller vid denna utredning påträffades det några lämningar inom utredningsområdet.

Syfte, metod och genomförande

Syftet med den arkeologiska utredningen var att ta reda på om okända fornlämningar berörs av den planerade kraftledningen. Utredningen skulle preliminärt avgränsa nypptäckta fornlämningar inom utredningsområdet. Den skulle även identifiera, motivera och antikvariskt bedöma både kända och nypptäckta fornlämningar samt övriga kulturhistoriska lämningar och uppdatera dessa i Kulturmiljöregistret (KMR). Det ingick också att identifiera och motivera möjliga boplatsslägen. Resultaten från utredningen ska kunna användas vid Länsstyrelsens fortsatta tillståndsprövning och utgöra underlag inför eventuella kommande arkeologiska åtgärder. Resultaten ska också kunna användas som underlag i företagarens planering.

Den arkeologiska utredningen utgjordes av arkiv- och kartstudier samt fältinventering. I arkiv- och kartstudien ingick en genomgång av uppgifter, fynd, tidigare undersökningar och historiska kartor i syfte att belägga eventuell bebyggelse och äldre markanvändning. Studien inkluderade också en analys av jordartskartor och strandlinjer för att identifiera potentiella boplatsslägen.

Fältinventeringen bestod av en okulär besiktning till fots för att identifiera eventuella lämningar som var synliga ovan mark. Påträffade lämningar mättes in med GPS och beskrevs. Tidigare kända lämningar besöktes och kontrollerades avseende inmätning, beskrivning och antikvarisk bedömning (figur 2).

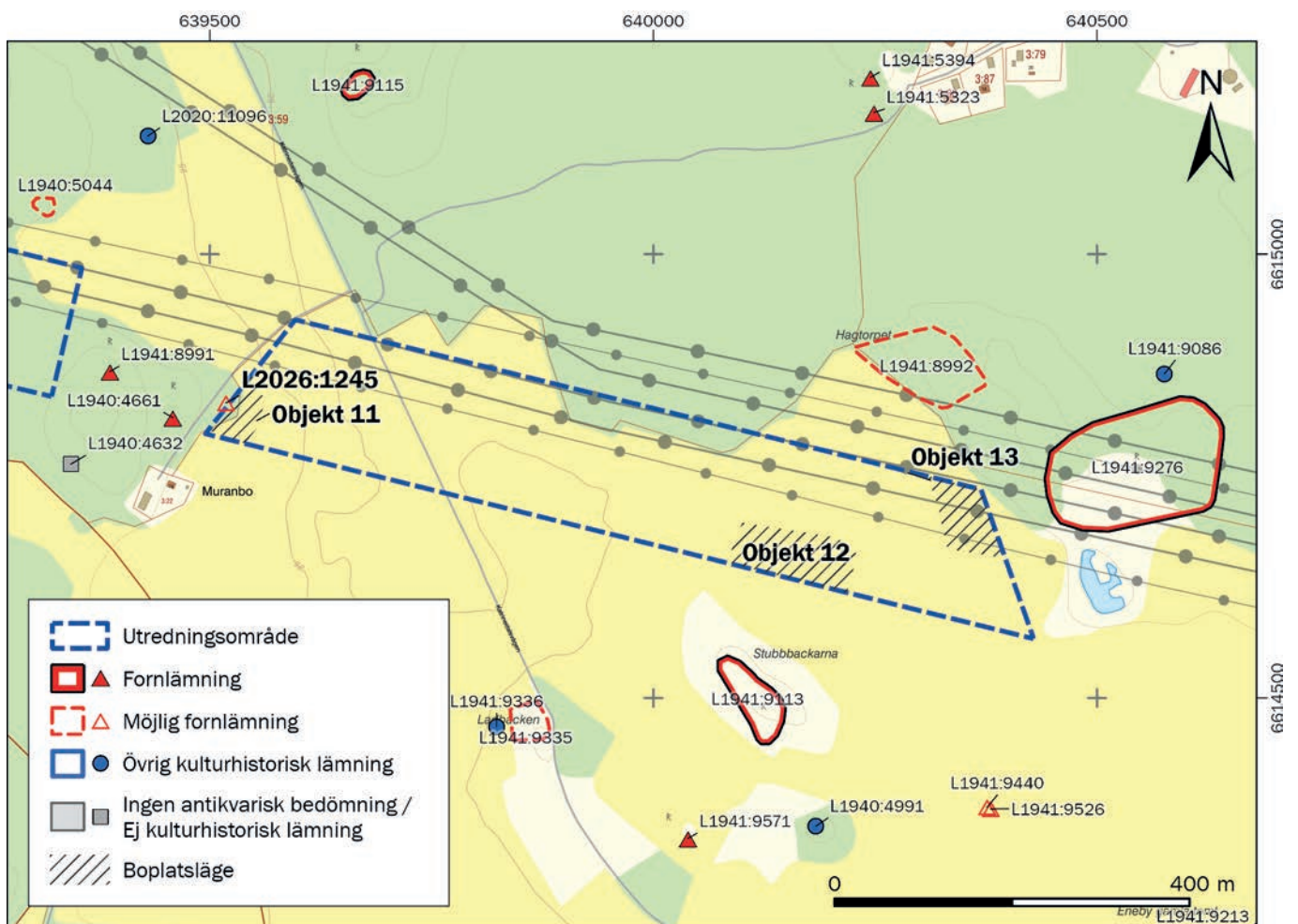
Figur 2. Amanda Jönsson dokumenterar röset L1941:9109. Röset var tidigare registrerat som en fornlämningsliknande lämning men bedömdes som en fornlämning vid den arkeologiska utredningen. Foto Robin Lucas, Stiftelsen Upplandsmuseet.

Utredningsresultat

Fjorton tidigare ej kända lämningar registrerades i Kulturmiljöregistret i samband med den arkeologiska utredningen, vilket gör att det nu finns sammanlagt 21 kända lämningar inom området (bilaga 1). Utöver de registrerade lämningarna mättes tretton övriga objekt in (bilaga 2), varav tolv var boplatsslägen som kan bli aktuella för steg 2-utredning och ett var ett gränsmärke i befintlig gräns. Resultaten redovisas nedan fördelat på de olika delsträckorna. Sträckorna utgår från länsstyrelsens förfrågningsunderlag. Sträcka 6, som är den längsta sträckan, har dock delats in i tre delar.

Sträcka 1

Sträcka 1 ligger historiskt sett inom markerna till Katrinedals gods och byn Eneby, samt längst i väster gården Muranbo. I stort sett hela området utgjordes av åker- eller ängsmark i mitten av 1800-talet, precis som idag. I närområdet finns två gravfält: L1941:9276 med ett 40-tal högar och runda stensättningar samt L1941:9113 med tio runda stensättningar (figur 3). Direkt väster om sträckan, vid Muranbo, är också en hög (L1940:4661) och en stensättning (L1941:8991) registrerade. Det fanns inga kända lämningar registrerade inom denna del av utredningsområdet före den aktuella utredningen.

Figur 3. Karta över sträcka 1. Skala 1:8000.

Figur 4. Den möjliga stensättningen L2026:1245. Foto Per Frölund, Stiftelsen Upplandsmuseet.

Vid utredningen påträffades en möjlig stensättning (2026:1245, figur 4) precis på gränsen av området, vid Muranbo. Lämningen, som var kvadratisk och cirka 2x2 meter stor, är osäker eftersom den omgärdas av odlingssten. Läget på ett krön som exponerar mot en åkeryta i öster talar dock för att det kan röra sig om en grav.

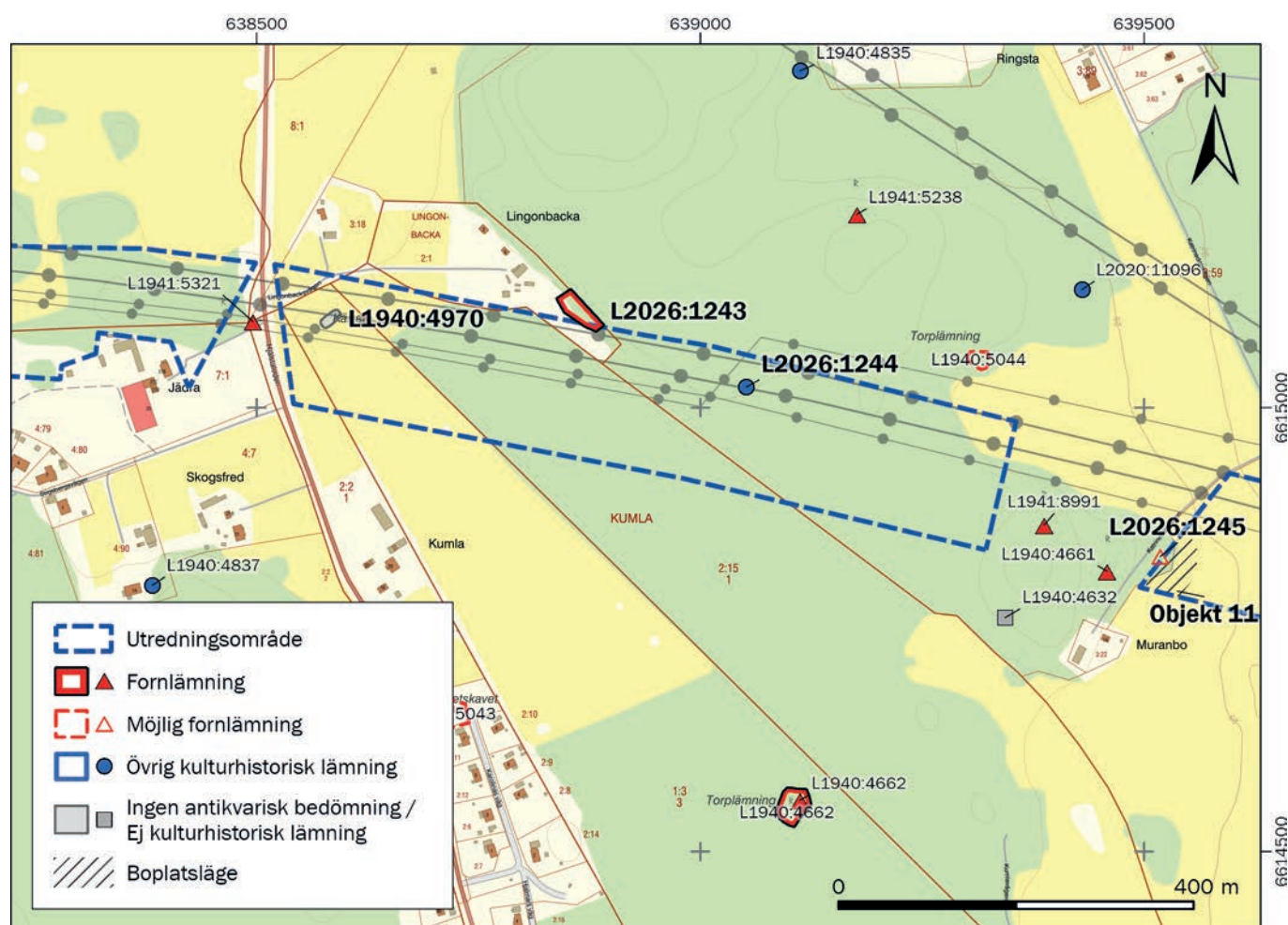
Tre möjliga boplatslägen dokumenterades inom sträckan. Två av dessa (objekt 12 och 13) består av flacka höjdlägen i närheten av de kända gravfälten i områdets östra del. Det tredje (objekt 11) ligger i åkern närmast den möjliga stensättningen.

Sträcka 2

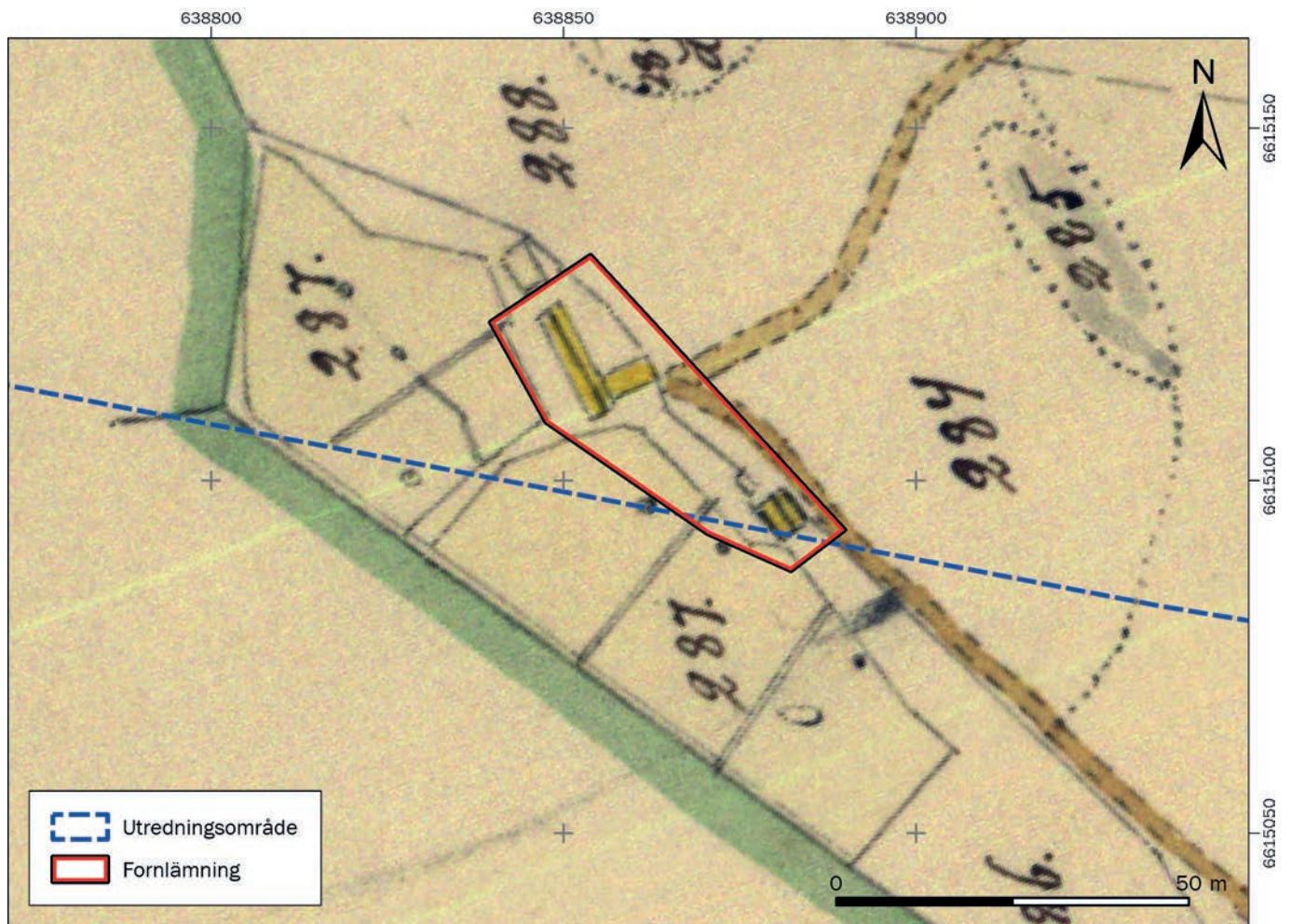
Sträcka 2 ligger historiskt sett inom markerna till byarna Säby och Kumla och består till större delen av skogsmark, vilket även är fallet i det historiska kartmaterialet. Fornlämningsbilden i närområdet domineras av ensamliggande gravar i höjdlägen samt torplämningar (figur 5). På ytan mellan sträcka 2 och sträcka 3 finns en fornlämning i form av en milstolpe (L1941:5321), som har flyttats till platsen 1995 enligt uppgift i Kulturmiljöregistret.

Sedan tidigare fanns en registrerad lämning inom området, i form av en uppgift om ett torp kallat "Kärret" på den häradsekonomiska kartan från 1859–63 (L1940:4970). Kärret kunde inte återfinnas på någon ytterligare historisk karta vid kartstudien. Platsen för torpet är en åkerholme idag som är täckt med odlingssten och det finns inga synliga lämningar. Den antikvariska bedömningen för lämningen uppdaterades i samband med den arkeologiska utredningen, från "möjlig fornlämning" till "ingen antikvarisk bedömning", vilket är praxis för kartuppgifter som denna.

Två tidigare okända lämningar påträffades inom sträcka 2. Den ena (L2026:1244) är ett gränsmärke som bedöms som en övrig kulturhistorisk lämning. Den andra (L2026:1243) är en lägenhetsbebyggelse i form av en torplämning, som tangerar utredningsområdet. Det äldsta kartbelägget för torpet, benämnt Jakobsberg, är en laga skifteskarta över Säby från 1853 (Lantmäteristyrelsens arkiv, akt B89-31:5) (figur 6). Jakobsberg omnämns dock i husförhörslängder från 1820-talet i Övergrans kyrkoarkiv, vilket motiverar att lämningen ska bedömas som en fornlämning. På platsen fanns tre husgrunder, varav en grund källargrop och en kallmurad källare (figur 7).

Figur 5. Karta över sträcka 2. Skala 1:8000.

Figur 6. Utsnitt ur rektifierad laga skifteskarta över Säby från 1853, där torpet Jakobsberg (L2026:1243) är utritat med tre byggnader. Lantmäteristyrelsens arkiv, akt B89-31:5. Skala 1:1000.

Figur 7. Källargrund i den nordvästra delen av torplämningen L2026:1243. Foto mot nordöst, Johanna Svärd, Stiftelsen Upplandsmuseet.

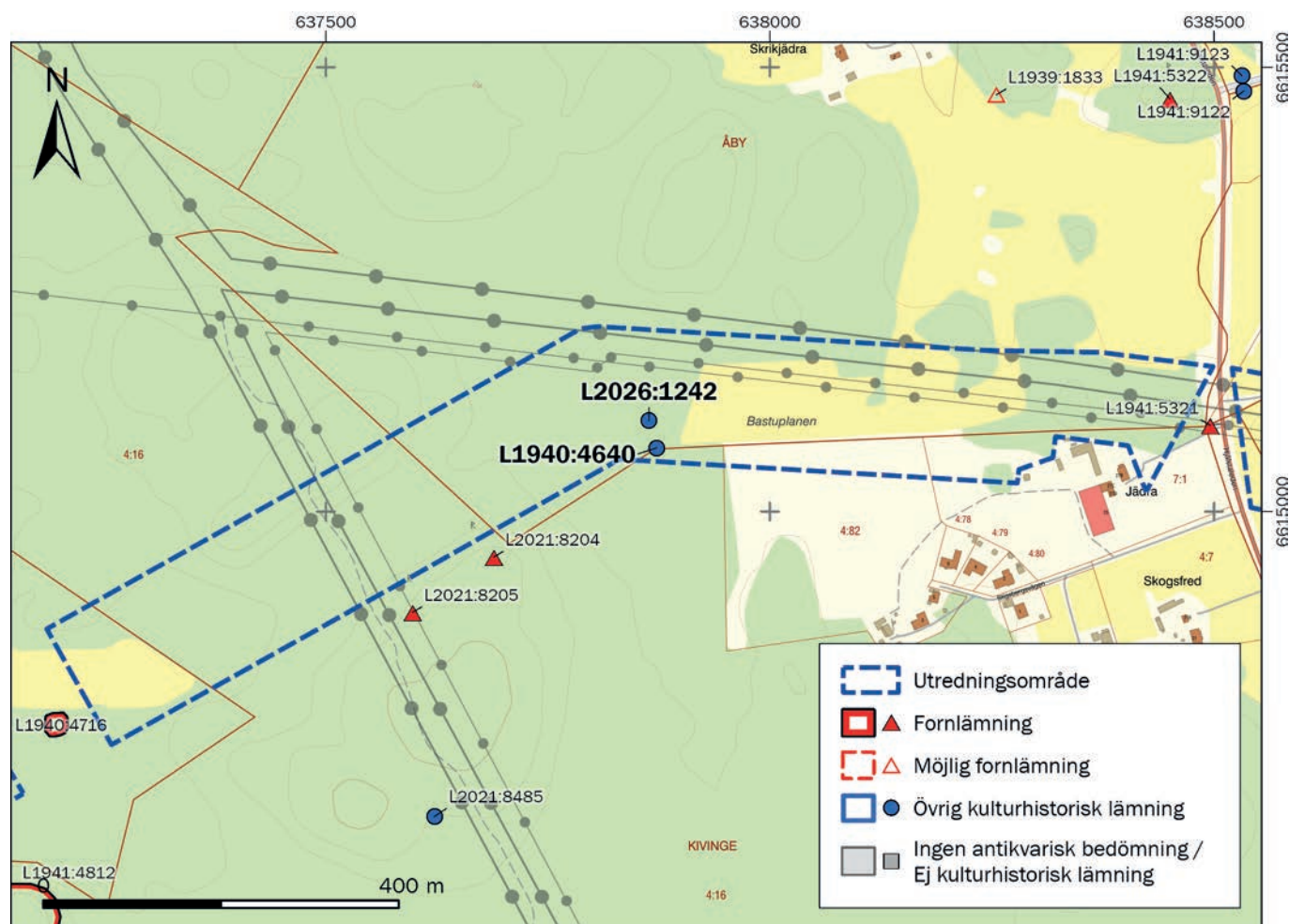
Sträcka 3

Sträcka 3 berör framför allt skogsmark, även om ett parti med åkermark finns i den östra delen (figur 8). Markanvändningen ser ungefär likadan ut idag som den gjorde i mitten av 1800-talet, när den häradsekonomiska kartan upprättades. Området tillhör idag Åby och Kivinge, men ägo gränserna har skiftat genom åren. Ett gränsmärke (L1940:4640) som var registrerat inom området före utredningen markerar punkten där Skrikjädra, Jädra och Segerstas ägor möttes i historisk tid.

Närområdet kring sträcka 3 innehåller endast ett fåtal kända lämningar. Mellan sträcka 3 och sträcka 4 finns en torplämning (L1940:4716) som

belagts i historiskt kartmaterial från 1600-talet och som därför utgör en fornlämning. 2021 utförde Stiftelsen Kulturmiljövård en arkeologisk utredning som berörde de västra delarna av sträckan (Åhlström 2022). Då registrerades två gränsmärken strax söder om sträcka 3. Ett antal mindre boplatslägen utreddes också, varav ett inom det nu aktuella utredningsområdet, men inga lämningar påträffades.

En lämning registrerades inom sträcka 3 i samband med den arkeologiska utredningen. Det rör sig om ett mindre, kraftigt övermossat röjningsröse (L2026:1242) som inte låg i anslutning till befintlig åkermark. Röjningsröset bedöms som en övrig kulturhistorisk lämning.

Figur 8. Karta över sträcka 3. Skala 1:8000.

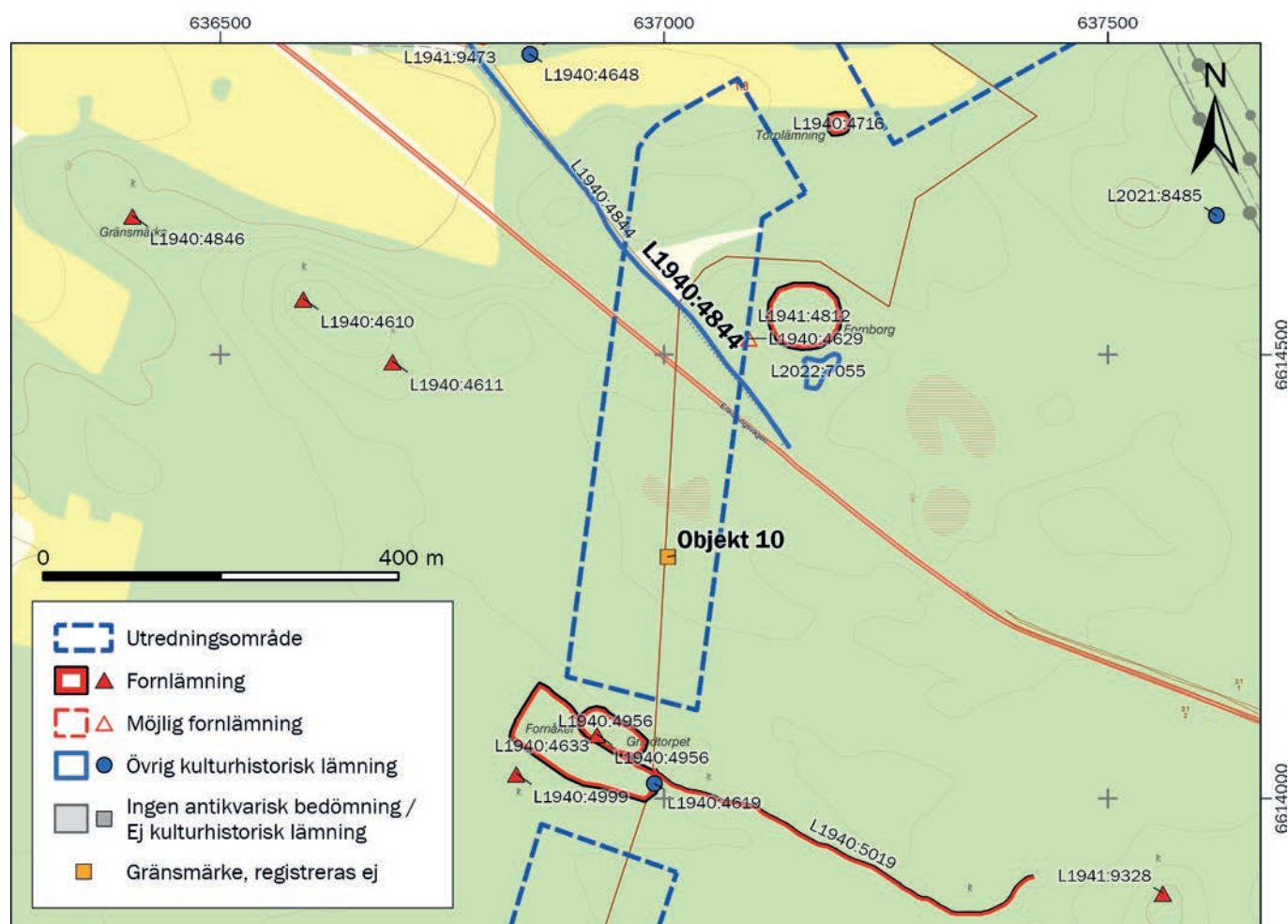
Sträcka 4

Sträcka 4 består av ett kuperat skogsparti som genomkorsas av väg 263 (figur 9). Området följer bygränsen mellan Kivinge och Segersta och har utgjorts av skogsmark även i historisk tid. Strax öster om området är en fornborg registrerad i Kulturmiljöregistret (L1941:4812) och det finns också flera stensättningar i närområdet, belägna på höjder i terrängen. Sydväst om fornborgen är en möjlig stensättning registrerad omedelbart utanför utredningsområdet (L1940:4629). Mellan sträcka 4 och sträcka 5 finns torplämningen Grindtorpet (L1940:4956), där det också har registrerats fossil åkermark och en färdväg.

Utredningsområdet korsas av en äldre sträckning för landsvägen mellan Stockholm och Enköping (nu väg 263), registrerad som en färdväg (L1940:4844). Vägämningen är drygt två kilome-

ter lång. Vid utredningen justerades inmätningen för den sydöstra delen av vägsträckningen och lämningsbeskrivningen uppdaterades. Den antikvariska bedömningen som övrig kulturhistorisk lämning kvarstår. Vägen bestod inom området av en vägbank som var 3–4 meter bred och 0,3–2 meter hög, delvis med stensatta kanter (figur 10).

I den södra delen av sträcka 4 påträffades ett gränsmärke i fastighetsgränsen mellan Kivinge och Segersta (objekt 10). Gränsmärket bestod av ett tiotal stenar varav en upprest sten. Eftersom det står i en aktuell gräns har gränsmärket inte registrerats i Kulturmiljöregistret (gränsmärken i befintlig gräns är inte varaktigt övergivna och ska enligt Riksantikvarieämbetets praxis endast registreras undantagsvis, om de är av en ålderdomlig typ).

Figur 9. Karta över sträcka 4. Skala 1:8000.

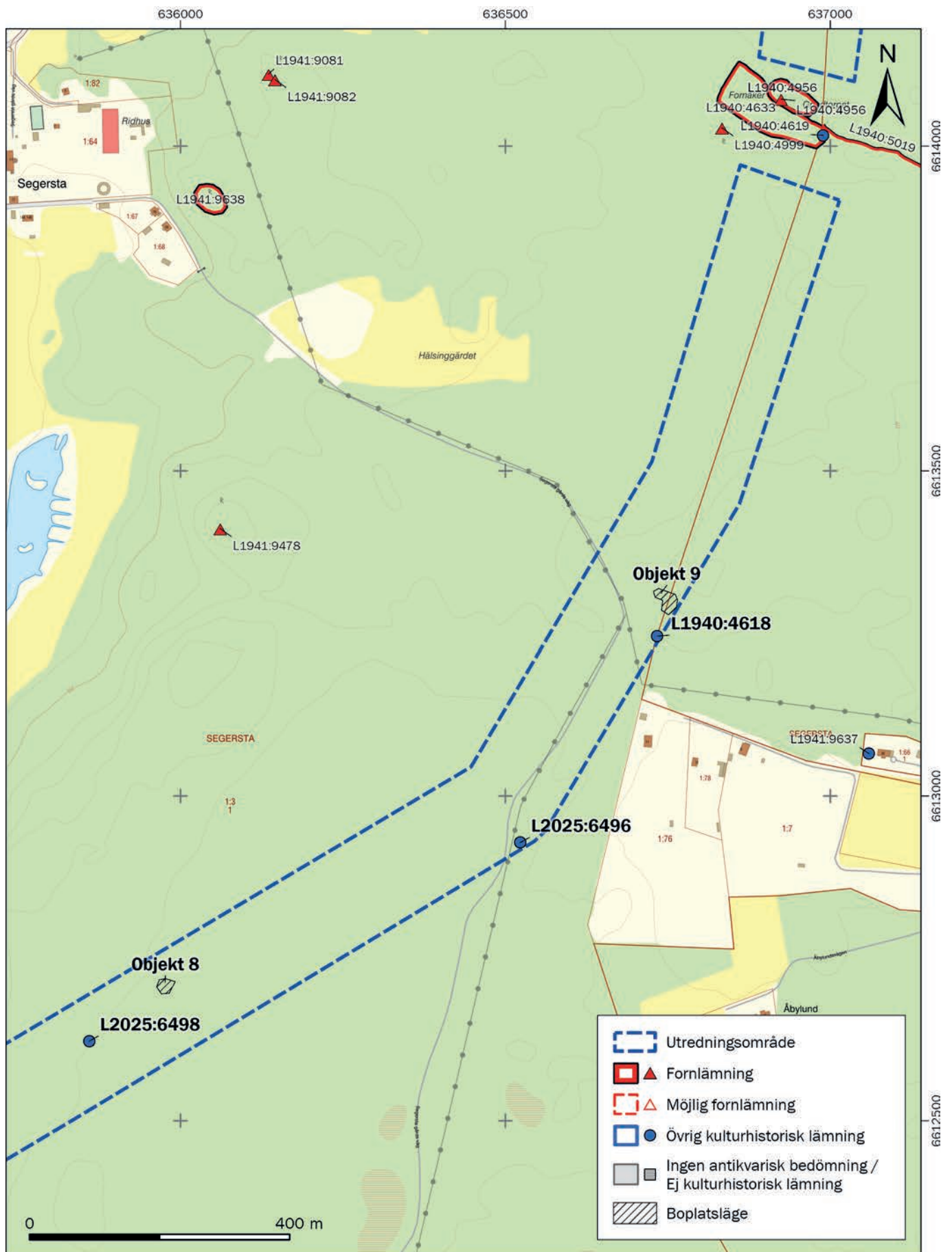
Figur 10. Den gamla landsvägen mellan Stockholm och Enköping (L1940:4844) utgörs idag av en hög vägbank inom sträcka 4. Foto mot nordväst, Robin Lucas, Stiftelsen Upplandsmuseet.

Sträcka 5

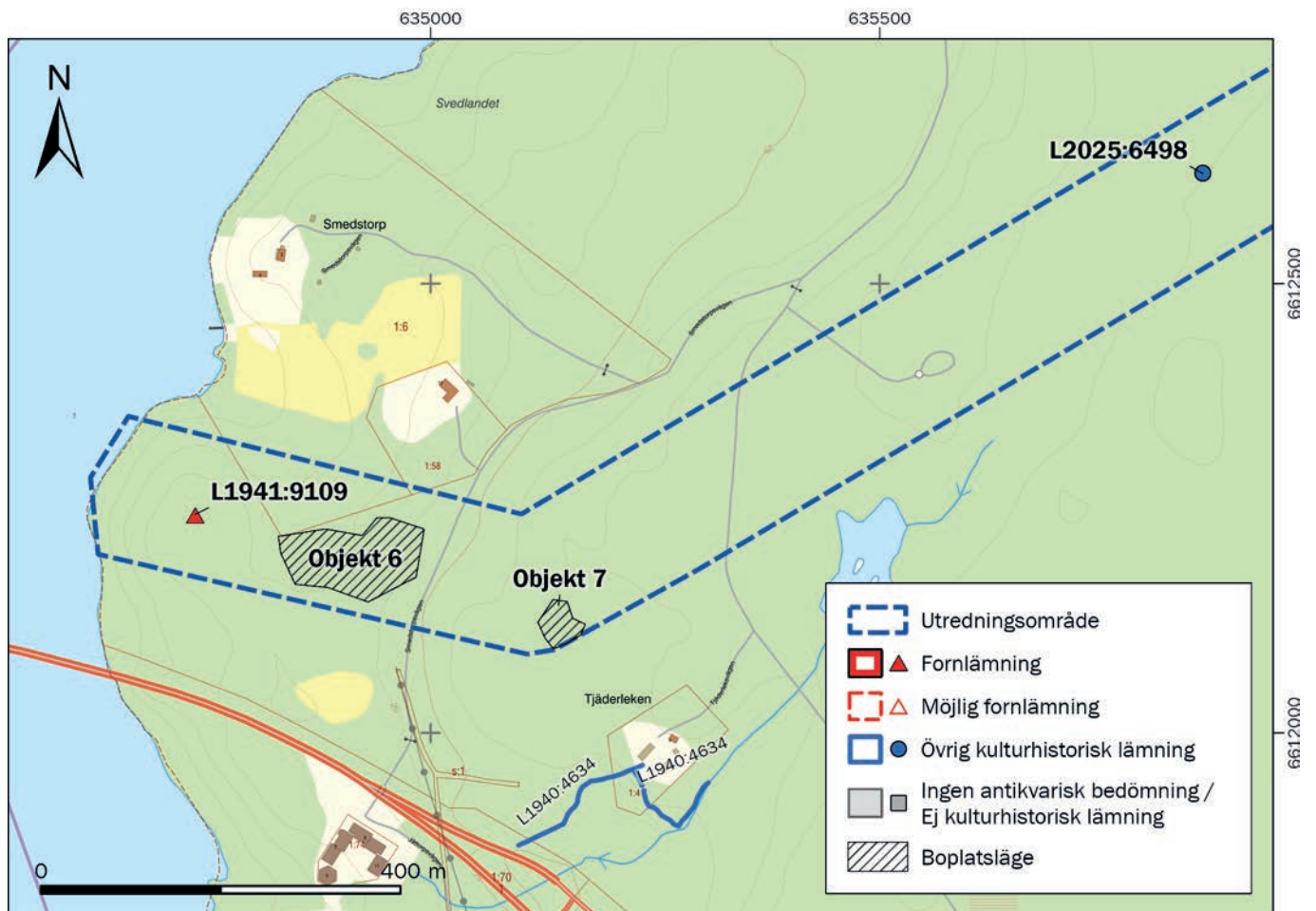
Sträcka 5 är drygt tre kilometer lång och ligger helt inom skogsmarker tillhörande Segersta (figur 11, 12). Området har till största delen utgjorts av skogsmark även i historisk tid. Under 1600-talet tillhörde de mittersta delarna av området Åbo, men gränsen mellan de två ägora var omtvistad vilket framgår av en karta över Åbo från 1755. Ett gränsmärke (L1940:4618) var registrerat i detta område sedan tidigare. Gränsmärket, ett femstensrör som står i en befintlig gräns, redigerades inte i samband med utredningen. Ytterligare ett gränsmärke påträffades dock (registrerat som övrig kulturhistorisk lämning, L2025:6496). Det bestod av tiotal stenar, varav en visarsten som rests upp i öst-västlig riktning, men var delvis raserat. Detta gränsmärke stod inte i befintlig gräns och gränsen har inte heller kunnat beläggas i det historiska kartmaterialet. Med tanke på att områdets gränser varit omtvistade finns möjligheten att gränsmärket endast varit giltigt en kort period.

Förutom gränsmärket L2025:6496 påträffades ytterligare en tidigare ej känd lämning inom sträcka 5, ett röjningsröse (L2025:6498). Röjningsröset ligger i kanten av en äldre ängsmark som benämns "Dalkarlsängen" på kartan över Åby från 1755 (Lantmäterimyndigheternas arkiv, akt 03-öve-38). Röjningsröset bedöms som en övrig kulturhistorisk lämning.

I den sydvästra delen av sträcka 5, vid Ekolsundsviken, var ett möjligt röse registrerat i Kulturmiljöregistret före utredningen (L1941:9109, figur 13). Röset var registrerat som en fornlämningsliknande lämning med den antikvariska bedömningen möjlig fornlämning. Vid den arkeologiska utredningen kunde dock konstateras att det rörde sig om en grav och både lämningstyp och antikvarisk bedömning uppdaterades, liksom lämningens position. Röset, som var tio meter i diameter och en meter högt, bedöms nu som en fornlämning.

Figur 11. Karta över den nordöstra delen av sträcka 5. Skala 1:8000.

Figur 12. Karta över den sydvästra delen av sträcka 5. Skala 1:8000.

Figur 13. Röset L1941:9109 låg på ett bergskrön intill Ekolsundsviken. Fotograferat med drönare mot väst av Amanda Jönsson, Stiftelsen Upplandsmuseet.

Det dokumenterades fyra olika boplatslägen inom sträcka 5. Tre av dessa (objekt 7–9) ligger i mer höglänt skogsmark på nivåer omkring 30–40 meter över havet, vilket innebär att lägena varit strandnära mellan cirka 4000–3000 f Kr. Boplatslägena utgörs av sandiga, relativt stenfria avsatser, i flera fall i anslutning till hällmarker (figur 14).

Det fjärde boplatsläget, objekt 6, ligger nära röset L1941:9109 vid Ekolsundsviken. Inom området finns flera naturliga terrasser med postglacial sand och silt på cirka 15–20 meter över havet, vilket gör det till ett möjligt läge för bosättning under brons- och järnålder.

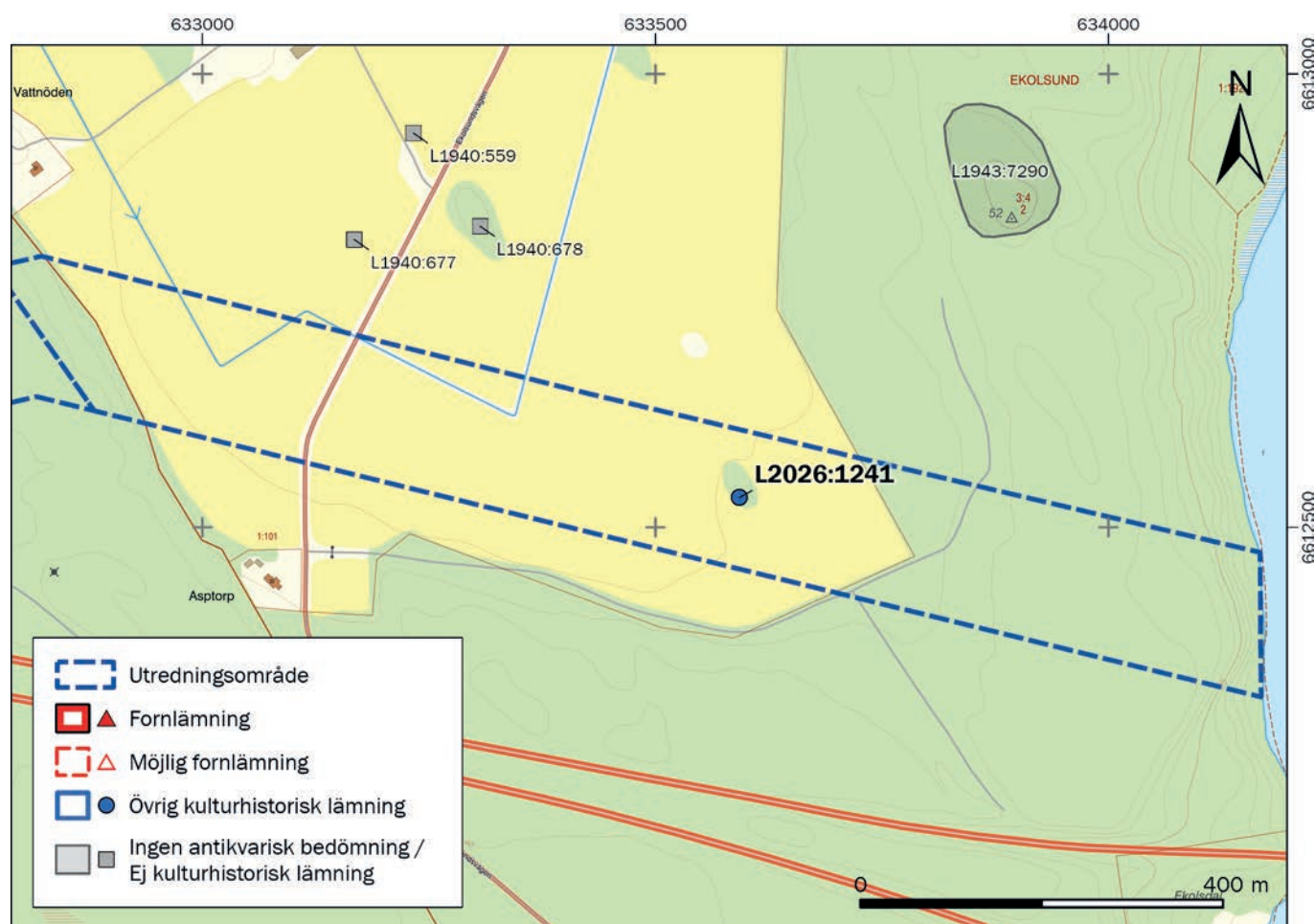

Figur 14. Objekt 8, ett potentiellt läge för en stenåldersboplat. Läget utgjordes av en flack, sandig yta i hällmark, intill en sluttning, och var strandnära omkring 3700 f Kr. Foto mot öst, Amanda Jönsson, Stiftelsen Upplandsmuseet.

Sträcka 6:1

Delsträcka 6:1 utgörs av åker samt ett parti skogsmark närmast den branta sluttningen ner mot Ekolsundsviken i öster (figur 15). Området ligger historiskt sett i den sydligaste delen av kungsgården Ekolsunds ägor. Det fanns inga kända lämningar registrerade inom området före den arkeologiska utredningen. Omkring 700 meter norrut ligger dock fornborgen Joar Blå (L1943:8008) på ett krön intill vattnet, och cirka 500 meter söderut finns ett antal stensättningar i liknande krönlägen.

En lämning registrerades inom sträcka 6:1, en husgrund från historisk tid (L2026:1241) som bedöms som en övrig kulturhistorisk lämning. Husgrunden låg på en mindre åkerholme och var belamrad av röjningssten. Det rör sig förmodligen om en grund från en ängslada eller annan ekonomibyggnad.

Figur 15. Karta över sträcka 6:1, skala 1:8000.

Sträcka 6:2

Delsträcka 6:2 ligger inom Hammars allmänning, som är en av Trögds häradsallmänningar (figur 17). Större delen av sträckan består av skogsmark och har gjort det även i historisk tid. Det finns endast ett fåtal lämningar registrerade på hela Hammars allmänning och den enda lämningen som bedöms som en fornlämning är offerkastet

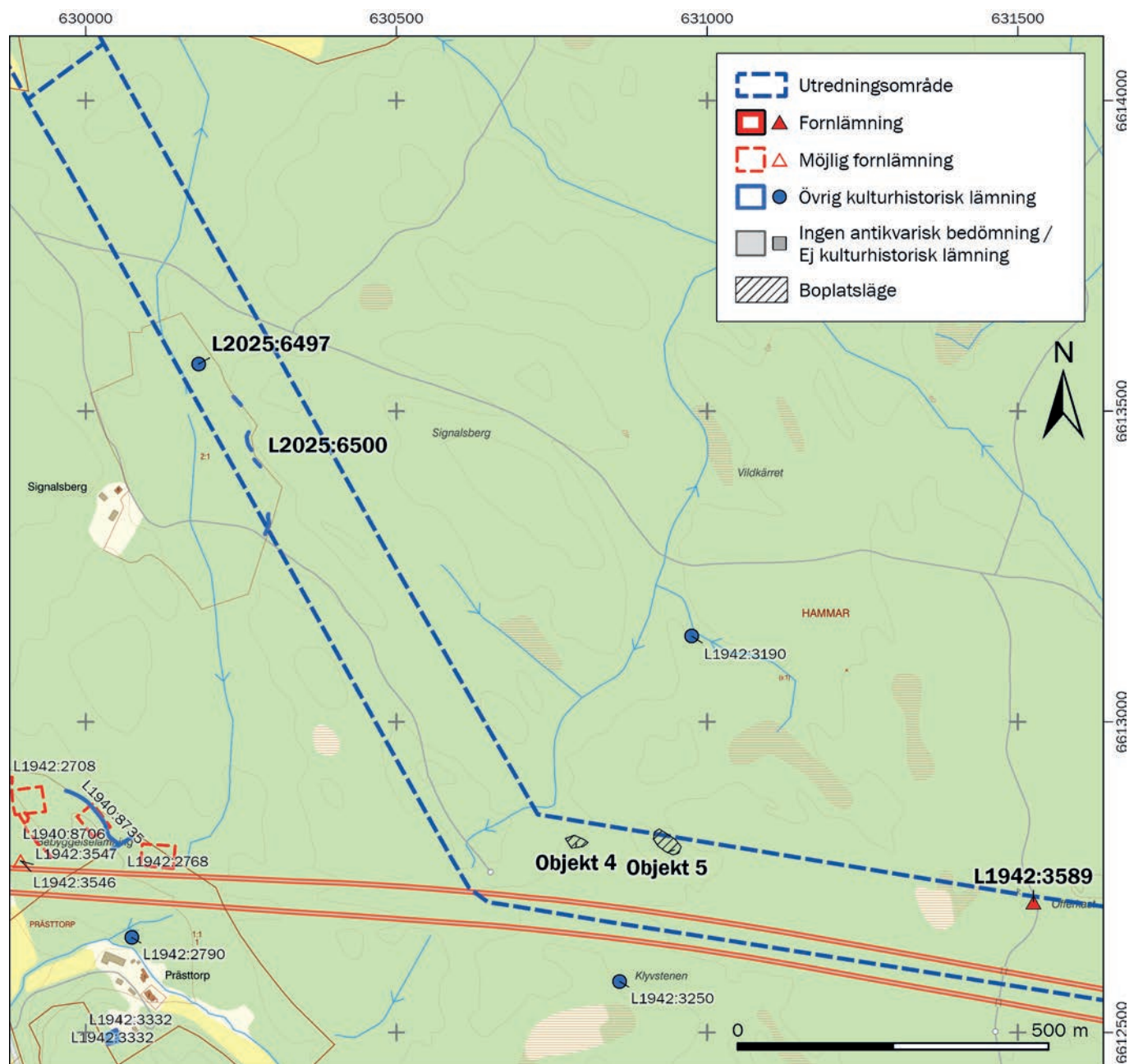
L1942:3589, som ligger inom utredningsområdet. Lämningen är ett riskast på en stensamling (figur 16), som ligger intill en äldre väg genom allmänningen. Enligt traditionen ska en månglerska ha dödats på platsen. Offerkastet redigerades inte i Kulturmiljöregistret i samband med utredningen.

Figur 16. Offerkastet L1942:3589, som består av en rishög på en stensamling. Foto mot sydöst, Amanda Jönsson, Stiftelsen Upplandsmuseet.

I den nordvästra delen passerar sträcka 6:2 torpet Signalsberg. Torpet har fått sitt namn efter den närliggande bergshöjden Signalsberget, ett namn som pekar mot att det kan ha funnits en vårdkase på platsen. Torpet bröts ut från allmanningen någon gång på 1700-talet och ses första gången i det historiska kartmaterialet 1792, då utmarkerad som "Skogvaktaren Flintas inhägnad" (Lantmäteristyrelsens arkiv, akt B42-9:7). Det finns bebyggelse kvar på platsen idag men åkermarken nyttjas inte. Två lämningar påträffades vid Signalsberg

i samband med den arkeologiska utredningen. Den ena, L2025:6497, är en jordkällargrund som låg i anslutning till den tidigare åkermarken. Den andra, L2025:6500 (figur 18), är en stenmur som markerar torpets gränser mot häradsallmanningen. Inom utredningsområdet registrerades fyra partier av stenvuren, mellan 15–35 meter långa. I vissa partier var muren kallmurad, men den var till största delen utrasad. Både jordkällargrunden och stenvuren bedöms som övriga kulturhistoriska lämningar.

Figur 17. Karta över de mittersta och nordvästra delarna av delsträcka 6:2. Det fanns inga lämningar i den östra delen. Skala 1:10 000.

Figur 18. Den utrasade stenvallen L2025:6500, med äldre åkerytor till torpet Signalsberg i bakgrunden. Foto mot nordväst, Amanda Jönsson, Stiftelsen Upplandsmuseet.

I den mittersta delen av sträcka 6:2 dokumenterades två potentiella boplatzlägen för stenåldersboplatser (objekt 4 och 5). Terrängen längs sträckan var i övrigt mindre lämplig för boplatser. De två boplatzlägena utgjordes av flacka avsatser med sandig undergrund mellan berghällar. De låg båda på cirka 40 meter över havet vilket innebär att de varit strandnära omkring år 4000 f Kr.

Sträcka 6:3

Delsträcka 6:3 består av både skogsmark och åker (figur 19). Markerna tillhör Sävsta och Myrby i Husby-Sjutolfts socken, samt längst i söder Hummelsta och Hammar i Litslena socken. Delarna

i Husby-Sjutolfts tillhörde dock på 1700- och 1800-talen en enhet med namnet Säfstakärr, som låg under Ekolsund. Sträckan angränsar utkanten av den täta fornlämningsmiljö som finns kring Hällby i väster. I dess direkta närhet fanns dock endast ett fåtal kända lämningar före den arkeologiska utredningen. Strax väster om områdets mitt var en hällristning med sju skålgropar registrerad (L1942:2744) och mellan sträcka 6 och sträcka 7 fanns en stensättning (L1943:7421).

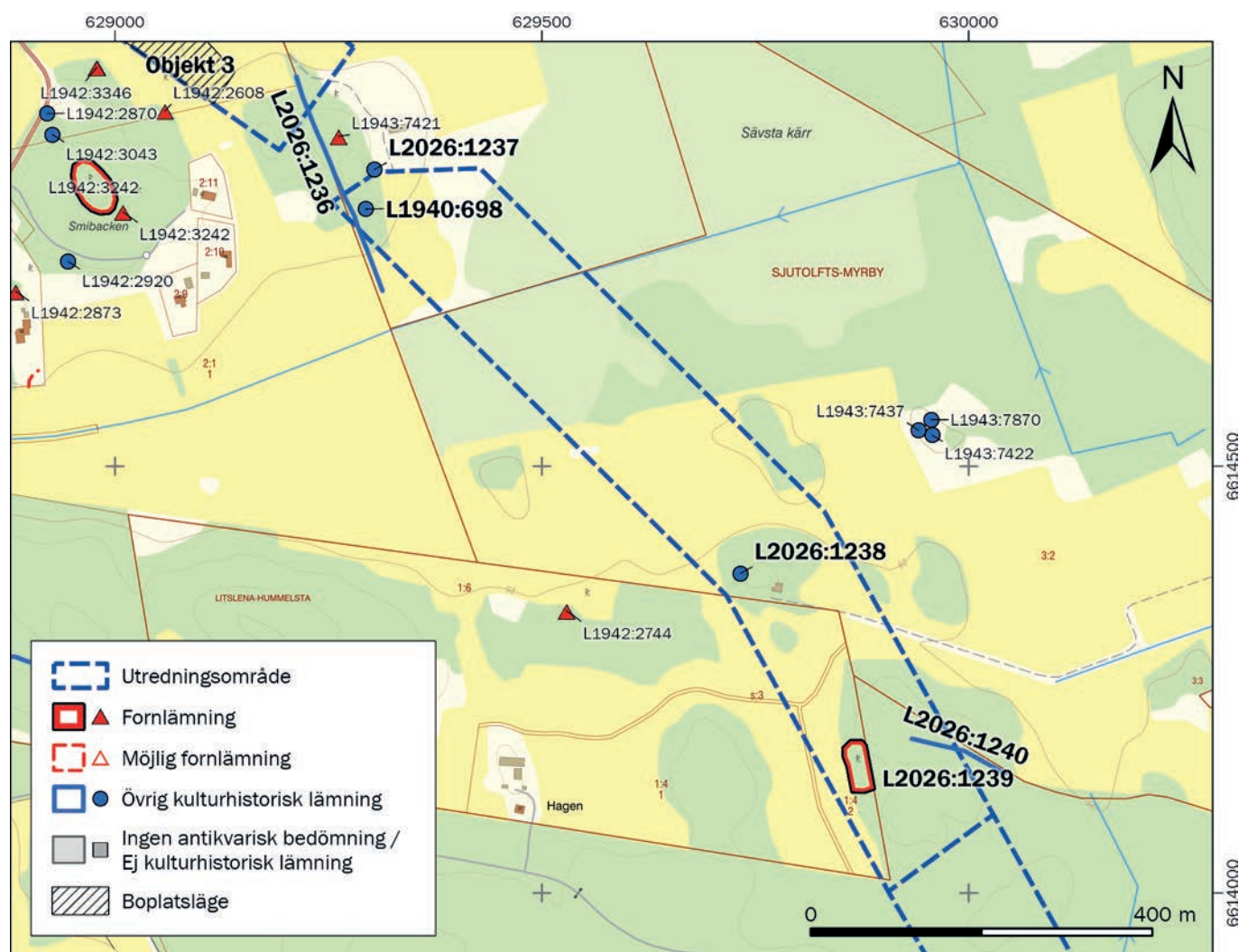
Det registrerades fem nya lämningar inom sträcka 6:3 i samband med den arkeologiska utredningen. En av dessa, torplämningen L2026:1239, bedöms som en fornlämning. Den äldsta kartuppgiften för torpet kommer från en avmätningsskarta över

Hammars häradsallmänning från 1792 (Lantmätarstyrelsens arkiv, akt B42-9:7). Det påträffades två husgrunder på platsen, och lämningens utbredning baseras på dessa samt på storskifteskartan över Hummelsta från 1823 (Lantmätarstyrelsen arkiv, akt B42-10:2), där tre byggnader är utritade (figur 20). En av husgrunderna, som syns som ett större spisröse, ligger på samma plats som det troliga bostadshuset enligt kartan. På den häradsökonomiska kartan från mitten av 1800-talet är en backstuga utritad i den norra delen av torplämningens yta, ungefär där den andra husgrunden påträffades. Husgrunderna kan tolkas som spår av två olika generationer av bebyggelse inom torplämningen.

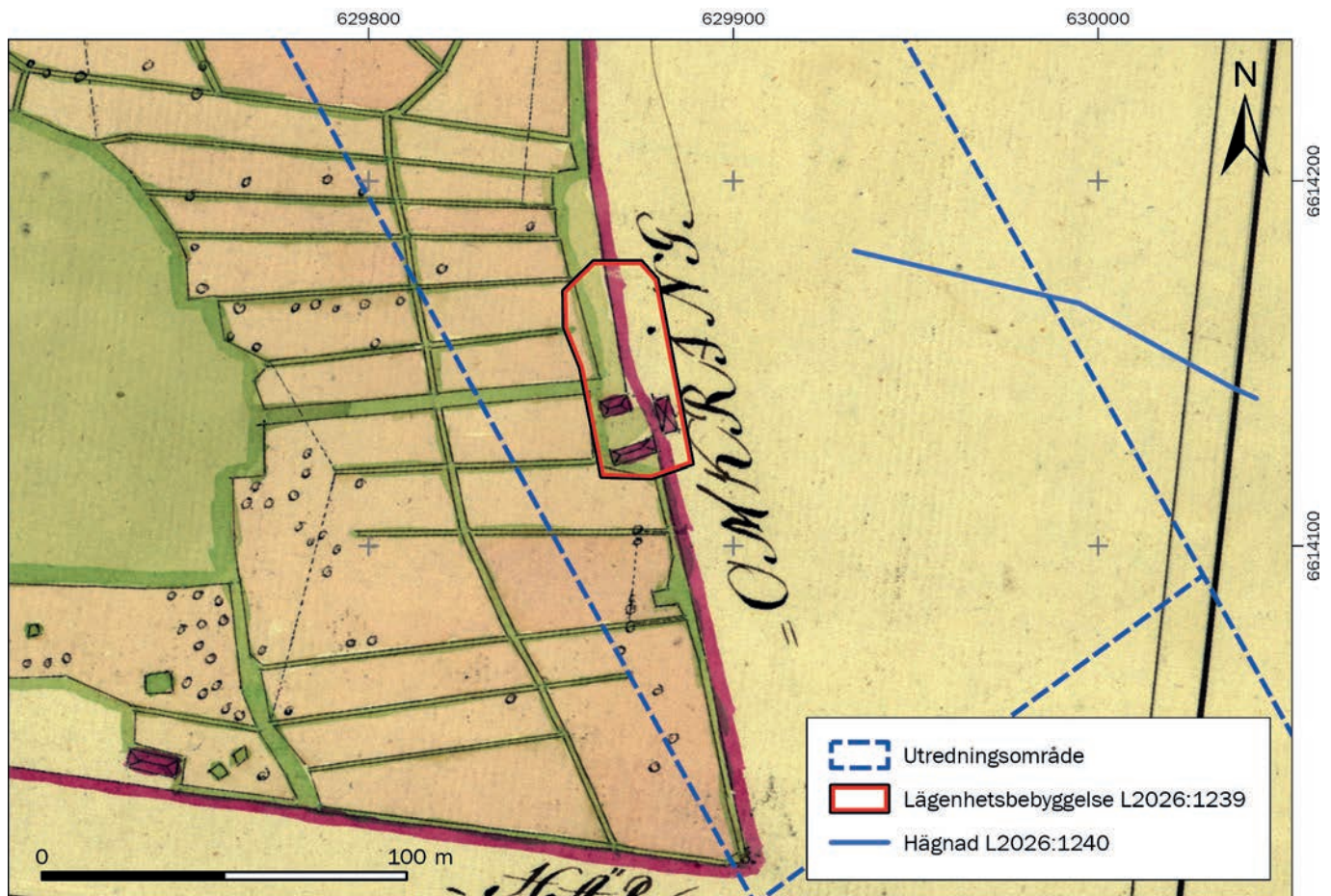
Strax utanför den nordligaste delen av sträcka 6:3 låg torpet Säfkärr i mitten 1800-talet, och en byggnad finns kvar på platsen idag. I närområdet fanns sedan tidigare en registrerad husgrund

(L1940:698). Vid utredningen påträffades en till husgrund något närmare torpet, som har registrerats som L2026:1237. Det rör sig förmodligen om en ekonomibygnad som hör till torpet. Ytterligare en möjlig husgrund dokumenterades på en höjd i mitten av delsträcka 6:3 (L2026:1238).

Två stenmurar registrerades längs gränsen mellan Husby-Sjutolfts och Litslena socknar (L2026:1236 och L2026:1240). Båda stenmurarna var kallmurade och relativt kraftiga, mellan 1-1,5 meter breda och 1,5-1,7 meter höga (figur 21). L2026:1236 går över ett område med skogbeväxt impedimentsmark och sträcker sig in i området för sträcka 7. L2026:1240, i den södra delen av sträcka 6:3, avviker något från dagens gräns, vilket kan betyda att den markerar en äldre gränsdragning. Det är möjligt att båda stenmurarna har byggts för att markera ägo gränsen för Ekolsund.

Figur 19. Karta över sträcka 6:3. Skala 1:8000.

Figur 20. Utsnitt ur rektifierad storskifteskarta över Hummelsta från 1823, med registrerade lämningar markerade. Tre byggnader syns vid torplämningen L2026:1239. Lantmäteristyrelsen arkiv, akt B42-10:2. Skala 1:2000.

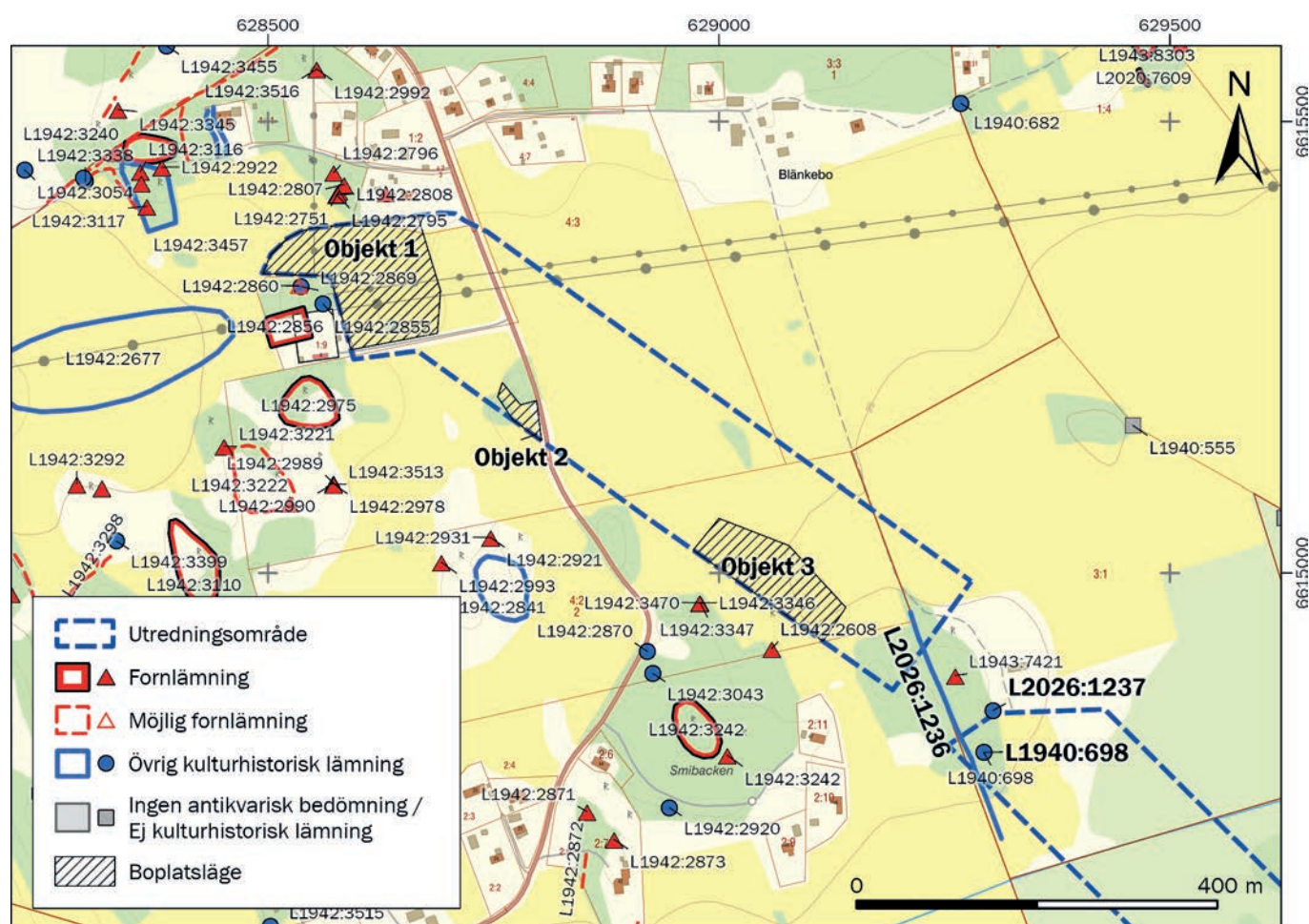
Figur 21. Stenmuren L2026:1236, som går i gränsen mellan Litslena och Husby-Sjutolfts socknar, och samtidigt markerar den äldre ägogränsen för Ekolsund. Foto Per Frölund, Stiftelsen Upplandsmuseet.

Sträcka 7

Sträcka 7 ligger inom byn Hällbys marker och utgörs av åker- och hagmark (figur 22). Området kring Hällby innehåller ett stort antal kända lämningar från förhistorisk tid, såsom gravar, hällristningar och skärvstenshögar. Inför byggnationen av ett ställverk i utredningsområdets nordvästra ände utfördes en arkeologisk undersökning 1980 och 1981 (Hjärtner-Holdar 1993:80ff). Den undersökta lämningen (L1942:2856) bestod av en del av ett boplatsoområde från bronsålder och äldre järnålder med två skärvstenshögar, kulturlager och ett 70-tal anläggningar. Här påträffades också

ett av de äldsta kända spåren av järnframställning i Uppland, med datering till yngre bronsåldern. Det är inte känt hur stor boplatsern faktiskt är.

Förutom den tidigare redovisade stenvallen L2026:1236, som redovisades under sträcka 6:3, påträffades inga nya lämningar inom området. Däremot dokumenterades tre potentiella boplatser för bosättning under brons- och järnålder (objekt 1–3). Alla utgörs av flacka höjdlägen i öppen mark. Objekt 1 ligger i hagmarken i anslutning till ställverket, det vill säga vid den yta där en boplatser undersökts tidigare.

Figur 22. Karta över sträcka 7. Skala 1:8000.

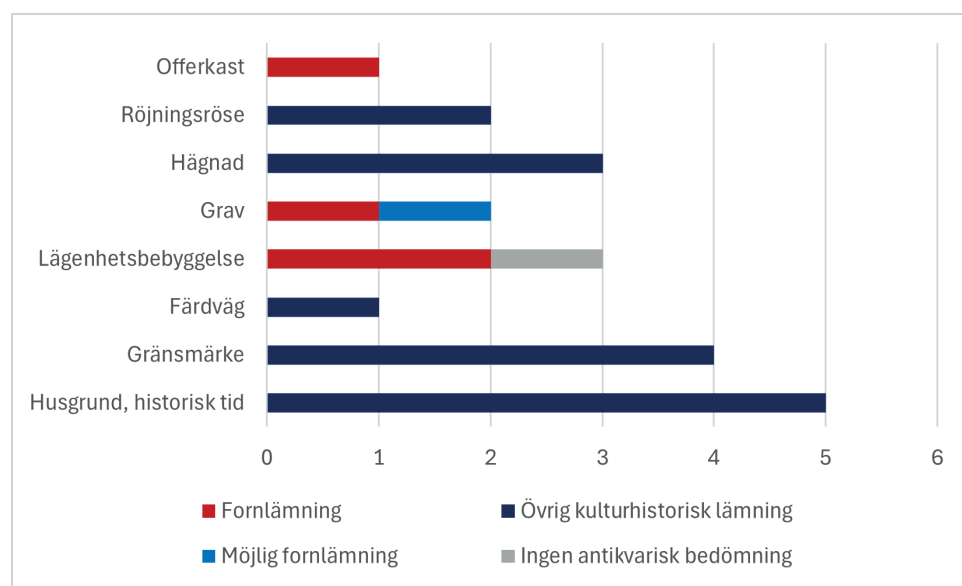
Slutsats

Den arkeologiska utredningen mellan Hällby och Övergran har resulterat i att 14 tidigare ej kända lämningar registrerades i Kulturmiljöregistret, vilket gör att det nu finns sammanlagt 21 kända lämningar inom utredningsområdet (figur 23). Tre av de tidigare kända lämningarna redigerades i fråga om utbredning och/eller antikvarisk bedömning. Länsstyrelsens underlag för utredningen hade dock utformats så att ytor med kända fornlämningar till stor del uteslöts från utredningsområdet.

Två av de nya lämningarna bedöms som fornlämningar. I båda fallen rör det sig om lägenhetsbebyggelser/torplämningar som kan beläggas före år 1850 genom historiska kartor eller andra källor. Sedan tidigare fanns det en känd fornlämning inom området, i form av ett offerkast. En eventuell stensättning som påträffades är den enda

lämningen inom området som fått den antikvariska bedömningen möjlig fornlämning. Lämningsbilden inom utredningsområdet, som till stor del bestod av skogsmark, dominerades i stället av övriga kulturhistoriska lämningar från historisk tid såsom husgrunder, gränsmärken och hägnader. Det påträffades endast ett fåtal lämningar i de vidsträckta skogsområdena inom Hammars häradsallmänning.

Utöver de registrerade lämningarna mättes tretton övriga objekt in, varav tolv var boplatslägen som kan bli aktuella för steg 2-utredning och ett var ett gränsmärke i befintlig gräns. Boplatslägena utgjordes av flacka höjdlägen i åkermark som har potential för bosättning under brons- och järnålder, såväl som små, skyddade avsatser i mer höglänt skogsmark, som kan ha varit lämpliga för strandnära stenåldersboplatser.

Figur 23. Antal kända lämningar inom utredningsområdet av olika lämningstyper och antikvarisk bedömning, efter utredningens genomförande. Både nyregistrerade och tidigare kända lämningar är inkluderade.

Administrativa uppgifter

Uppdragsnummer Fornreg: 202501653

Plats: Enlöping Litslena-Hällby 1:9 m fl, Litslena, Husby-Sjutolft och Övergrans socknar, Enköpings och Håbo kommuner, Uppsala län.

Forulämningsnummer: L1940:698, L1940:4618, L1940:4640, L1940:4844, L1940:4970, L1941:9109, L1942:3589, L2025:6496, L2025:6497, L2025:6498, L2025:6500, L2026:1236, L2026:1237, L2026:1238, L2026:1239, L2026:1240, L2026:1241, L2026:1242, L2026:1243, L2026:1244, L2026:1245

Forulämningsstyp: Husgrund, historisk tid; gränsmärke; färdväg; lägenhetsbebyggelse; röse; offerkast; röjningsröse; hägnad; stensättning.

Typ av undersökning: Arkeologisk utredning

Orsak till undersökning: Utbyggnad av kraftledning.

Företagare: Vattenfall Eldistribution

Fältarbetsperiod: November 2025

Upplandsmuseets projektledare: Per Frölund, Amanda Jönsson

Upplandsmuseets personal: Robin Lucas, Johanna Svärd

Upplandsmuseets diarienummer: 482-2025

Upplandsmuseets projektnummer: 80 058

Länsstyrelsens diarienummer och beslutsdatum: 4899-2025, 2025-10-23

Koordinat- och höjdsystem: SWEREF 99 TM, RH2000

Dokumentationsmaterial: Förvaras i Upplandsmuseets arkiv.

Fynd: Inga fynd tillvaratogs

Referenser

Litteratur

Frölund, Per. 2023. Sneden logistikpark. Lilla Rånkvreten. Arkeologisk utredning, steg 1. Upplandsmuseets rapporter 2023:10. Uppsala.

Grahn Danielson, Benjamin; Gunnarsson, Daniel & Pettersson, Mats. 2021. Ny kraftledning mellan Hamra-Överby. Picea kulturarv Rapport 2021:2.

Göthberg, Hans. 2023. Upplands häradsallmänningar och fornlämningar. Uppland 2023. Uppsala.

Hjärthner-Holdar, Eva. 1993. Järnets och järnmetallurgins introduktion i Sverige. Diss. Uppsala Univ. Uppsala.

Åhlström, Jan. 2022. Kivinge, Bålsta. Inför en planerad bergtäkt och deponi m.m. Stiftelsen Kulturmiljövård Rapport 2022:6.

Lantmäteriakter

Lantmäteristyrelsens arkiv

(Uppsala län)

Litslena socken

Hammar

Redovisning 1698 B42-9:3

Avmätning 1792 B42-9:7

Hummelsta

Storskifte 1767 B42-10:1

Storskifte 1823 B42-10:2

Husby-Sjutolfts socken

Sävsta

Storskifte 1768 B29-16:2

Övergrans socken

Skrikjädra

Geometrisk avmätning 1685 A11:57

Säby

Storskifte 1791 B89-31:2

Laga skifte 1853 B89-31:5

Lantmäterimyndigheten i Uppsala län

Litslena socken

Hällby

Storskifte 1769 03-lit-56

Hammar/Signalsberg

Ägomätning 1808 03-lit-114

Ägomätning 1838 03-lit-165

Husby-Sjutolfts socken

Ekolsund

Arealavmätning 1725 03-hus-70

Övergrans socken

Jädra

Ägomätning 1834 03-öve-103

Katrinedal

Laga skifte 1834 03-öve-104

Kumla

Storskifte 1794 03-öve-70

Enskifte 1823 03-öve-101

Segersta

Arealavmätning 1688 03-öve-15

Åby

Rågångsåtgärd 1755 03-öve-38

Rikets allmänna kartverks arkiv

Häradsekonomiska kartan

Husby-Sjutolft 1859-63 J112-84-21

Bilagor

Bilaga 1. Lista över registrerade lämningar

Lämningsnr KMR	Typ	Antikvarisk bedömning	Beskrivning	Kommentar/ motivering	Sträcka
L1940:698	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning	Källargrund, rektangulär, 9 × 7 m (Ö-V), intill 0.7 m dj.	Ej redigerad vid utredningen.	6:3
L1940:4618	Gränsmärke	Övrig kulturhistorisk lämning	Femstenarör, runt, 3,5 m diam, 0,9 m h totalt. I mitten en rest sten (hjärtsten), rundkantad med spetsig topp, 0,5 m h, 0,45 m br (NNÖ-SSV) och 0,35 m tj. Intill hjärtstenen en stolpe, 1,3 m h. I NNÖ, ÖSÖ, SSV och VNV resta biliggare, 0,3-0,55 m h, 0,28-0,6 m br och 0,15-0,35 m tj. Biliggaren i SSV är gulmålad i toppen. Postamentet, runt, 3,5 m diam, 0,4 m h, kallmurat av 0,2-1,1 m st stenar. Något utrasat i SÖ.	Ej redigerad vid utredningen.	5
L1940:4640	Gränsmärke	Övrig kulturhistorisk lämning	Femstenarör, svåravgränsat. I mitten en svagt lutande rest sten (hjärtsten), trekantig med kullrig topp, 0,65 m h, 0,5 m br (VNV-ÖSÖ) och 0,3 m tj. Postamentet svåravgränsat. Gräns mellan Segersta, Skrikjädra och Kivinge.	Ej redigerad vid utredningen.	3
L1940:4844	Färdväg	Övrig kulturhistorisk lämning	Landsväg, 2150 m l. 1688 var detta sträckningen för den dåvarande landsvägen. 1859 hade den huvudsakligen fått annan sträckning, utom den sydligaste delen (580 m). Delar av vägen används idag som brukningsväg eller väg till bebyggelse invid den, delar är helt övergivna. Huvudsakligen välbevarad, men inte körbar i dess hela sträckning, framför allt är den skogbeväxt i dess sydligaste del (ca 300 m). Den SÖ delen består av en vägbank, 3-4 m br och 0,3-2 m h, ställvis med stensatta kanter.	Vägsträckningen justerades något i samband med utredningen, och lämningsbeskrivningen uppdaterades.	4

Lämningsnr KMR	Typ	Antikvarisk bedömning	Beskrivning	Kommentar/ motivering	Sträcka
L1940:4970	Lägenhets-bebyggelse	Ingen antikvarisk bedömning	Enligt kartuppgift fanns på platsen torpet Kärret 1859. Idag är eventuella lämningar av detta övertäckta av odlingssten.	Antikvarisk bedömning ändrad från Möjlig fornlämning till Ingen antikvarisk bedömning, då det rör sig om en uppgift om en lämning.	2
L1941:9109	Röse	Fornlämning	Röse, 10 m diam och 1 m h. Av mestadels 0,2–0,4 m st stenar samt enstaka större stenar, upp till 1 m. Välvd profil. I mitten är en grop, 2 m diam och 0,3 m dj.	Lämningstyp och antikvarisk bedömning uppdaterad i samband med utredningen. Tidigare registrerad som fornlämningsliknande lämning. Mindre körskador från avverkning förekommer i rösets Ö delar.	5
L1942:3589	Offerkast	Fornlämning	Riskast, 5 m diam, ca 2 m h. Riset är uppkastat på en stensamling, 4 × 3 m (N–S), 0,5 m h. Det mesta riset är uppkastat under senare tid. Enligt traditionen har en månglerska dödats här, på väg från en marknad i Grimtorp.	Ej redigerad vid utredningen.	6:2
L2025:6496	Gränsmärke	Övrig kulturhistorisk lämning	Gränsmärke, 1 × 1 m, bestående av ett tiotal stenar. Delvis raserat. En upprest visarsten i Ö-V riktning, 0,5 m h.	Ligger inte i gräns på någon historisk karta. Områdets gränser har dock varit omtvistade historiskt.	5
L2025:6497	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning	Jordkällargrund, 6 × 4 m (NÖ–SV). Kallmurad insida, 3 × 2 m och 0,9 m dj, som omges av en 1–1,5 m br vall. Ingång i SV.	Verksamhet: jordbruk. N delen har körskador från avverkning.	6:2
L2025:6498	Röjningsröse	Övrig kulturhistorisk lämning	Röjningsröse, runt, 3 m diam och 0,5 m h. Av 0,3–0,5 m st stenar. Upplagt mot block, 2 × 1,5 m st och 0,7 m h.	I kant av äldre ängsmark, "Dalkarlsängen" på karta 1755.	5
L2025:6500	Hägnad	Övrig kulturhistorisk lämning	Stenmur i fastighetsgräns. Består av fyra partier, 15–35 m l, 0,5–1 m br och 0,3–0,6 m h. Flerskiktad, av 0,2–0,7 m st stenar. Kallmurad i S delen. De N partierna är utrasade.	Markerar fastighetsgräns mellan torpet Signalsberg och Hammars häradsallmänning. Markerat som "Skogvaktare Flintas inhägnad" på karta från 1792.	6:2

Lämningsnr KMR	Typ	Antikvarisk bedömning	Beskrivning	Kommentar/ motivering	Sträcka
L2026:1236	Hägnad	Övrig kulturhistorisk lämning	Stenmur i sockengräns. 270 m l, 1,5 m br och 0,3–1,7 m h. Kallmurad av 0,3–1 m st stenar i 3–4 skikt. Delvis utrasad.	Markerar sockengräns mellan Litslena och Husby-Sjutolfts socknar samt gräns mellan byarna Litslena-Hällby och Sävsta.	6:3, 7
L2026:1237	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning	Husgrund, 13 × 4,5 m (N-S) och 0,3 m h. Syll av 0,3–1 m st stenar.	Troligen grund från ekonomibyggnad hörande till torpet Säfkärr.	6:3
L2026:1238	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning	Husgrund? 6 × 4 m (NÖ-SV) och 0,3 m h. Fyllt med 0,4–1 m st stenar i ett skikt.	Möjligen röjningsröse el dyl. Den rektangulära formen talar för att det kan röra sig om en husgrund.	6:3
L2026:1239	Lägenhets-bebyggelse	Fornlämning	Torplämning, ca 60 × 25 m (N-S), bestående av 2 husgrunder. Utbredning efter påträffade lämningar samt storskifteskarta 1823. En husgrund, i N, är 6 × 4 m och 0,4 m h. Syll av huggna stenar, 0,5 × 0,3 m st. Spisröse i NÖ hörnet, 1 × 1 m st. Den andra husgrunden, i S, består av ett spisröse, 3 × 3 m och 0,5 m h, av 0,3–0,8 m st stenar.	Torp under Hummelsta. Belagd på avmätningsskarta över Hammar 1792 samt storskifteskarta över Hummelsta 1823. Markerad som backstuga på häradsekonomiska kartan 1859–63.	6:3
L2026:1240	Hägnad	Övrig kulturhistorisk lämning	Stenmur i sockengräns. 120 m l, 1 m br och 1–1,5 m h. Kallmurad av 0,3–1 m st stenar i 2–6 skikt.	Markerar sockengräns mellan Litslena och Husby-Sjutolfts socknar samt gräns mellan Sävsta by och Hammars häradssallmanning.	6:3
L2026:1241	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning	Husgrund, ca 10 × 5,5 m och 0,6 m h. Syllstensrad i Ö av 0,3–1 m st stenar. Kraftigt belamrad med röjningssten.		6:1
L2026:1242	Röjningsröse	Övrig kulturhistorisk lämning	Röjningsröse, runt, 2 m diam och 0,3 m h. Av 0,3–0,5 m st stenar. Övermossat.		3

Lämningsnr KMR	Typ	Antikvarisk bedömning	Beskrivning	Kommentar/ motivering	Sträcka
L2026:1243	Lägenhets-bebyggelse	Fornlämning	Torplämning, 55 × 20 m (NV-SÖ), bestående av tre husgrunder. Utbredning efter synliga lämningar samt laga skifteskarta 1853. En husgrund, i SÖ, är 4 × 3 m och 0,3 m h. Delvis synlig syll av 0,3-0,5 m st stenar. Ett par meter V om denna finns en grund källargrop, 4,5 × 4 m och 0,4 m dj. Kantad av stenar, 0,2-1 m st. I NV delen är en källare, 5 × 4,5 m och 1,5 m dj. Kallmurade sidor av 0,3-0,7 m st stenar. I gropens botten ligger föremål av glas, porslin och järn.	Plats för torpet Jakobsberg enligt historiska kartor. Äldsta kartbelägg är laga skifteskarta över Säby från 1853. Jakobsberg omnämns dock i husförhörslängder från 1820-talet.	2
L2026:1244	Gränsmärke	Övrig kulturhistorisk lämning	Gränsröse, kvadratisk, 2,5 × 2,5 m och 0,5 m h. Av 0,3-1 m st stenar i 2-3 skikt. Delvis utrasat.	Ingen gräns har kunnat beläggas på platsen i det historiska kartmaterialet.	2
L2026:1245	Stensättning	Möjlig fornlämning	Möjlig stensättning. Kvadratisk, 2 × 2 m och 0,2 m h. Stenfyllt av 0,3-0,7 m st stenar.	Osäker då den omgärdas av odlingssten. Läget på krön mot åker i öster talar för att det kan röra sig om en grav.	1

Bilaga 2. Lista över boplatsslägen och övriga objekt

Nr	Typ	Beskrivning	Föreslagen åtgärd	Sträcka
Objekt 1	Boplatssläge	Boplatssläge brons-/järnålder, ca 170 × 100 m (Ö-V). Flackt krön i åker- och hagmark. Ca 30 m ö h.	Steg 2, sökschakt	7
Objekt 2	Boplatssläge	Boplatssläge brons-/järnålder, ca 60 × 20-30 m (NV-SÖ). Flackt krön i åkermark intill impediment. Ca 30 m ö h.	Steg 2, sökschakt	7
Objekt 3	Boplatssläge	Boplatssläge brons-/järnålder, ca 180 × 60-65 m (NV-SÖ). Flack åkermark, ca 25 m ö h.	Steg 2, sökschakt	7
Objekt 4	Boplatssläge	Boplatssläge stenålder, ca 25 × 20 m (NV-SÖ). Svagt NV-sluttande avsats, skyddat läge mellan hållar. Sandig undergrund, rel. stenfritt. 40 m ö h, strandnära ca 4000 f Kr. Skogsmark, barrskog.	Steg 2, provrutor	6:2
Objekt 5	Boplatssläge	Boplatssläge stenålder, ca 50 × 30 m (NV-SÖ). Flack yta i skyddat läge mellan två berghällar. 40-45 m ö h, strandnära ca 4000 f Kr. Skogsmark, barrskog.	Steg 2, provrutor	6:2
Objekt 6	Boplatssläge	Boplatssläge, brons-/järnålder. Inom en yta av ca 150 × 80 m finns flera naturliga terrasser med postglacial sand/silt. Ca 15-20 m ö h.	Steg 2, sökschakt	5
Objekt 7	Boplatssläge	Boplatssläge stenålder, ca 50 × 40 m (NV-SÖ). Flack avsats/krön i SV-sluttning. Sandig morän, relativt stenfritt. 30-35 m ö h, strandnära ca 3100 f Kr.	Steg 2, provrutor	5
Objekt 8	Boplatssläge	Boplatssläge, stenålder, ca 30 × 30 m (Ö-V). Flack sandig yta mellan hållmarker, intill NV-sluttning. 40 m ö h, strandnära ca 3700 f Kr.	Steg 2, provrutor	5
Objekt 9	Boplatssläge	Boplatssläge, stenålder, ca 40 × 30 m (NV-SÖ). Skyddad avsats i sluttning åt V. Sandig morän. 40 m ö h, strandnära ca 4000 f Kr. Skogsmark, barrskog.	Steg 2, provrutor	5
Objekt 10	Gränsmärke	Gränsmärke i befintlig gräns. 1 × 1,5 m st och 0,5 m h. Uppbyggd av ett tiotal stenar, 0,3-1 m st. Centralt är en upprest sten, 1 m h.	Ingen åtgärd	3
Objekt 11	Boplatssläge	Boplatssläge, brons-/järnålder, ca 70 × 40 m (NÖ-SV). Ö-sluttande åkermark, 25-30 m ö h.	Steg 2, sökschakt	1
Objekt 12	Boplatssläge	Boplatssläge, brons-/järnålder, ca 140 × 50 m (Ö-V). Svag förhöjning i flack åkermark, ca 25 m ö h.	Steg 2, sökschakt	1
Objekt 13	Boplatssläge	Boplatssläge, brons-/järnålder, ca 80 × 60 m (NV-SÖ). Svagt SV-sluttande åkermark, ca 25-30 m ö h.	Steg 2, sökschakt	1